

UOT 379.85

Aynur Ələkbərova
AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu
”Kulturologiya və incəsənətin nəzəriyyəsi”
Şöbəsinin elmi işçisi
E-mail: alekberova-aynur2019@mail.ru

AZƏRBAYCANIN TURİZM İNFRASTRUKTURUNDA BAKININ MEMARLIQ ABİDƏLƏRİNİN ROLU

Xülasə: Azərbaycan Qafqaz dağları, düzənlikləri, çayları, gölləri, 825 km uzunluğundakı Xəzər dənizi, zəngin mineral suları, bir çox iqlim tipinə sahib olması və zəngin tarix xəzinələri, memarlıq abidələri ilə çox yüksək turizm potensialına sahib bir ölkədir. Dünyanın müxtəlif bölgələrində görülən 11 iqlim tipindən 9-nun Azərbaycanda olması turizm fəaliyyətinin müxtəlifliyini təmin edir.

Azərbaycanda paytaxt Bakıdan başlayaraq müxtəlif turizm bölgələrinə (memarlıq abidələrinə) gedən yollar turizm dəyəri olan marşrutları təşkil edir və daxili turlarda istifadə olunur. Keçmişdən bugünə qədər Bakının memarlıq abidələrinin müasir səviyyədə təmir edilmiş olması və daxili tur paketlərində marşrut istiqamətinin dəyişməsi turistlərə rahatlıq yaratmaqla vaxtlarına qənaət etməyi hədəfləyir.

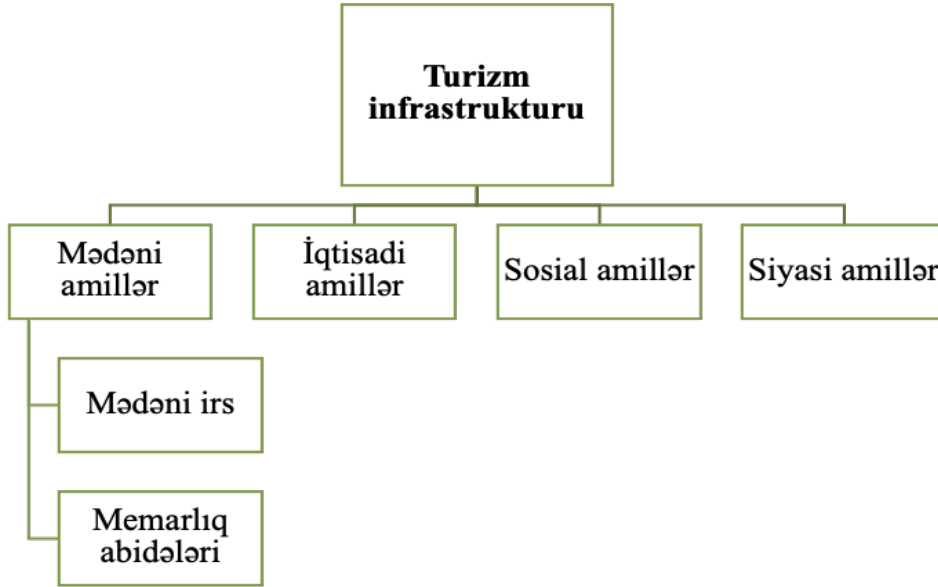
Məlum olduğu üzrə tədqiqat işində əsas diqqət turizm potensialında memarlıq abidələrinin rolunu vurğulamaqdan ibarətdir. Bu vasitə ilə ölkəmiz bir çox xarici turistlərin marağına səbəb olmuşdur. Bu səbəbdən də təsadüfə deyil ki, turizm paketlərinin hər birinə tarixi memarlıq abidələrinin gəzintisi mütləq şəkildə daxil edilir. Bu baxımdan mövzu müasir dövr üçün aktualıq kəsb etməklə yeni bir araşdırma tələb edir.

Açar sözlər: turizm potensialı, memarlıq abidələri, turizmin inkişafı, mədəni irs, infrastruktur

GİRİŞ

Turizm infrastrukturunu turizmin inkişafı üçün maddi və təşkilati bazanı təşkil edən bir sıra müəssisə və təşkilatlardır. Buraya əsas xidmətlər: yol sistemi, nəqliyyat, mənzil, gastronomiya, mədəni və istirahət xidmətləri, turistləri qoruma xidmətləri və s. aiddir. Qeyd etdiyimiz turizm infrastrukturuna təsir edən əsas amillər aşağıdakı cədvələ uyğun qruplaşdırıla bilər.

Turizm infrastrukturuna təsir edən amillər:

Mənbə: <https://unec.edu.az/application/uploads/2015/02/turizmin-yasas-lary-15-.pdf> – Turizm infrastrukturu 2020.

Bakıdan bəhs edərkən ağla gələn ilk şey, şübhəsiz saflığın rəmzi olan “Qız Qalası”dır. Bu, Bakıya gələn hər kəsin görə biləcəyi tarixi memarlıq abidəsidir. Şəhərin tarixində mühüm yer tutan “Şirvanşahlar Sarayı”, şəhərdəki əhəmiyyətli türbələrdən biri olan “Bibiheybət Məscidi”, şəhərin ən qədim qalıqlarının yerləşdiyi “Qobustan Milli Parkı”, türk əsgərlərinin də yerləşdiyi “Şəhidlər Xiyabanı” “şəhərin döyünən ürəyi” hesab edilən görülməli tarixi yerlər arasındadır.

Tarixi memarlıq abidələrinin turizm sektorunda tanıtılmasında əsas məsələ bu bölgədə çoxsaylı tarixi bina və abidələrin olmasıdır.

Turizm sektorunda Bakının memarlıq abidələrinin əhəmiyyəti

Şirvanşahlar Sarayı, Bakı turu ilə bağlı araşdırma apararkən diqqəti cəlb edəcək ilk vacib dayanacaqlardan biridir. Saray XV əsrdə tikilib və adı bölgədəki ilk şahın paytaxtı “Şirvan”ın adından gəlir.

Sarayın əsas binası 52 otaqdan ibarət 2 mərtəbəli binadır. Sarayın əsas binası çox mürəkkəb olmasa da, ehtiyac yarandıqca tikilən binalarla əsa bina bir qədər mürəkkəbləşmişdir.

Kompleks hal-hazırda iki məsciddən, Xəlilullahın və ailəsinin türbələrindən, hamamdan, Şərq qapısından (Murad Qapısı), daş frizlərdən və alim Səyid Yəhya Bakuvinin türbəsindən, həmçinin əsas binadan ibarətdir [1, 2 s.].

Bu yer təkcə Azərbaycanda deyil, həm də bütün dünyada orta əsr memarlığının ən vacib infrastrukturlarından biridir. Buna görə də, Bakıya gəlmək qərarı

alan turistlər, mütləq bu sarayı Bakıda gəzəcəkləri yerlər siyahısına daxil etməlidirlər. İçərişəhərdəki saraya giriş də çox asandır və ora çatmaq üçün “İçərişəhər” metro dayanacağından üzuaşağı enmək kifayətdir.

Əsas etibarı ilə, ənənəvi tikililər, məscid və UNESCO-nun dünya mədəni irsinə daxil olan abidələrlə yanaşı, habelə Azərbaycanın paytaxt bölgəsində ek-
lektik harmoniyası ilə göz oxşayan tikililər də mövcuddur.

Müasir dövrdə mövcud olan göydələnlər arasında ən cəlbedicisi Xəzər dənizi sahilində ucaldılmış alov dillərinə bənzəyən üç şaxədən ibarət Alov qüllələridir.

ABŞ memarlıq şirkəti “HOK” tərəfindən hazırlanmış qüllələrin hündürlüyü 183 m-ə bərabərdir. Onlar Azərbaycandakı ən hündür tikililər hesab edilir. Bu qüllələrdə yaşayış binası, ofis və ziyarətçilərin qala biləcəyi beş ulduzlu “Feyr-
mont” oteli də fəaliyyət göstərir.

Alov qüllələrini şəhərin istənilən yerindən görmək mümkündür. Qaranlıq düşən zaman isə onlar əlvan rənglərə bürünərək əsl alovu xatırladır.

Skyscrapercity.com-un (şəhərsalma üzrə nüfuzlu forum) apardığı araş-
dırmaya əsasən deyə bilərik ki, "Fire Towers" işıqlandırmada birinci yerdədir. Rəngli görünüşü vermək üçün bina tam ekranlarla örtülmüşdür.

Binanın inşası “Discovery Channel” və “Science Channel”-in “Böyük Qu-
ruluş” proqramında nümayiş olunmuşdur. Bu binanın tikintisi üçün 400 milyon dollar xərc çəkilmişdir.

Bakı səfəri ilə bağlı araşdırma apardıqda, yəqin ki, “Qız Qalası” haqqında eşitməmək mümkün deyil. “Qız qalası”, şübhəsiz ki, Bakının ən görkəmli tarixi yerlərindən biridir və şəhərdə ən çox ziyarət edilən ikinci tikilidir. 27 metr hün-
dürlüyündə olan bina 2000-ci ildə UNESCO-nun Dünya İrsi Siyahısına daxil edilmişdir. Qala ümumilikdə 8 mərtəbədən ibarətdir və XII əsrdə şəhəri qorumaq üçün istifadə edilmişdir. Qala haqqında müxtəlif rəvayətlərin söylənilməsi onu ziyarətçi turistlər üçün daha da maraqlı edən amillərdəndir. Bu rəvayətlərdən biri özünü qəsrədən atan bir qızın adı ilə bağlıdır.

Turizm infrastrukturunda səfər zamanı bərpa edilmiş formada bələdçiyə ehtiyac olmadan qüllə haqqında bir çox məlumat əldə olunsa da, bir çox ziyarətçi qüllənin köhnə versiyasının daha gözəçarpan və maraqlı olduğunu düşünür.

Şəhərdəki bu qala Bakının ziyarətində mütləq hesab edilən memarlıq abi-
dələri arasındadır. Turistlər bu qalaya daha çox Bakının möhtəşəm mənzərəsini zirvədən izləmək üçün gəlirlər. Zirvəyə çatanda bir tərəfin Xəzər dənizinə, bir tərəfin isə İçərişəhərə baxdığını görənlər bu mənzərəni çox bəyəndiklərini bildirirlər. Qalanın girişində tarixi zəmində hazırlanmış bəzək əşyaları satılır ki, bu da turistlərin diqqətini cəlb edir.

Ramana kəndi ilə eyni adı daşıyan “Ramana qalası” - nın XIV əsrə aid olduğu düşünülür. Qalanın ortasındakı mərkəzi qüllənin hündürlüyü 15 metrdir.

Müdafiə məqsədləri üçün tikilən qala, Şirvanşahlar dövründə torpaqların qorunmasında böyük əhəmiyyət daşıyırdı.

Turizm infrastrukturu baxımından görünüşü sayəsində qala “Koroğlu” və “Nəsimi” kimi filmlərin çəkilişində istifadə edilmişdir. Dördbucaqlı bir arxitektura sahib olan qalada bir çox dekorativ elementlər mövcuddur.

Turistik baxımdan tarixi xüsusiyyətlərindən əlavə, qala, möhtəşəm mənzərəsi ilə Bakıda görməyə dəyər tarixi yerlər sırasındadır. Qala divarlarının yan tərəfindəki qaya parçası ilk baxışdan nəzərə çarpır, lakin çox xoş bir görünüşə malikdir.

XIII əsrdə tikilən “Bibiheybet” məscidi Bakının şəhər əhalisi üçün ən vacib məscidlərdən biridir. Məscid, II Şirvanşah Ferruhzad tərəfindən tikilib və təəssüf ki, 1930-cu ildə dağıdılmışdır. İndiki məscid 1990-cı ildə tikilib və əslinə uyğun olaraq inşa edilib. Məscid sonuncu dəfə 2013-cü ildə bərpa edilmişdir [1, 3 s.].

Xəzər dənizinə baxan çox dinc bir yer olan məsciddə istifadə edilən sarı vulkanik daş, bölgəyə xas olduğu üçün məscidə daha spesifik gözəllik qatır.

Bibiheybet məscidi həm də şəhərdə əhəmiyyətli bir məscid olduğundan, Bakı turlarında səyahət paketlərinə daxil edilir.

Məscidi ziyarət etməyə gələndə dəniz mənzərəsindən də zövq almaq qaçılmazdır. Bunun üçün məscidin qarşısında gözəl bir küçə var və bu küçədə turistlər dəniz məhsulları yeyə biləcəyi restoranlarda nahar və şam edə bilirlər. Bütün bunlar bölgəni turizm infrastrukturu baxımından vacib edir.

Atəşgah məbədi Suraxanı ərazisindəki şəhər mərkəzindən 30 km məsafədədir. Bina, bir növ qala üslubunda tikilmiş, Zərdüştün ibadətگاهی hesab olunmaqla, fars və hind yazılarına əsaslanır. Bu yer Zərdüşt ibadətگاهی kimi qəbul edilsə də, binanın bölgənin ticarət yollarında olduğu üçün XVIII əsrdə buraya gələn hindular tərəfindən ibadət üçün tikildiyi düşünülür. Burada tapılan simvollar da dediklərimizə işarə edir. XIX əsrdə Hindistan əhalisinin azalması məbədin tərk edilməsinə səbəb olur.

Hindu və Zərdüşt ibadətگاهی olaraq istifadə edilən məbədin adı Farsca “atəş” mənasını verən “atash” sözündəndir. Bölgədəki təbii qaz ehtiyatlarına görə əbədi bir atəşi olan bölgə, 19 dekabr 2007-ci il tarixli Azərbaycan Prezidentinin fərmanı ilə dövlətin tarixi və memarlıq bölgələrindən biri olaraq qəbul edildi [1, 4 s.].

İldə 15.000 turistik ziyarətçi qəbul edən məbəd həm dini, həm də memarlıq cəhətdən ölkənin və Bakının tarixi abidələri arasındadır.

Bəli, məbədin bərpası bu yerin ruhundan bir şeyləri apardı, ancaq muzeyə çevrilmiş otaqlarda məbəd haqqında çox vacib məlumat əldə etməyə şərait yaratdı.

Qobustan Milli Parkı, 40.000 illik tarixi olan qayaüstü təsvirləri ilə şəhərin ən uzaq tarixi üçün turistik baxımdan əsas tədqiqat mövzudur. Bu park Azər-

baycanın ən qədim yaşayış məskəni kimi tanınır və rəqs mərasimləri, ov səhnələri, dülgərlik və heyvan fiqurları kimi keçmiş həyat şəkillərinə ev sahibliyi edir. Sahə daxilində ümumilikdə 6.000 qayaüstü təsvir var. Bölgə 1966-cı ildə milli tarixi abidə elan edilmişdir.

Qobustan 2007-ci ildə beynəlxalq komissiya tərəfindən UNESCO-nun Dünya İrsi Siyahısına daxil edilmişdir. Bu səbəbdən də bu yer Bakıda mütləq seyr edilməli olan tarixi yerlər sırasındadır.

Qobustan palçıq vulkanları ilə yanaşı, tarixi qayaüstü təsvirlər də turistlərin marağına səbəb olur. Ölkədəki yeganə palçıq vulkanı olan Qoturdağ, təxminən 100 ildir palçıq istehsal edir. Vulkanların tibbi baxımdan da faydalı olduğu və bu səbəblə dəriyə maska düzəltməkdə əvəssiz olması turistlərin marağını daha çox çəkir.

1939-cu ildə qurulan və 1945-ci ildə ziyarətçilərə açılan ədəbiyyat muzeyi 85 ildir ki, Azərbaycanın ədəbi zənginliyini ziyarətçilərinə təqdim edir. 30 əsas və 10 əlavə salonu olan muzeydə 3 mindən çox ədəbiyyat əsəri sərgilənir.

İlk baxışdan füsunkar memarlığı ilə diqqəti cəlb edən muzey binası XIX əsrin ortalarına təsadüf edir. Daha sonra Azərbaycan ədəbiyyatının aparıcı adları: Füzuli, Vaqif, M.F. Axundov, Natəvan, C.Məmmudquluzadə və C.Cabbarlının heykəlləri və mərmər üzərində yazılmış adları əlavə edərək buranın əsl ədəbi muzey olduğu bütün dünyaya elan edildi.

Bina Azərbaycan Demokratik Respublikası tərəfindən 1918-1920-ci illər arasında iş yeri və mənzil kimi istifadə edilmişdir. Azərbaycan ədəbi dünyasının ən görkəmli nümunələrini görmək və ədəbiyyat tarixinə xoş bir səyahət etmək üçün bu muzeyi turizm obyektinə kimi mütləq ziyarət etmək lazımdır.

Azərbaycanın ən mühüm ədəbi şəxsiyyətlərindən biri olan və 1413-cü ildə yazılmış Nizamiyə aid olan “İskəndərnamə”, turistlərin qaçırılmaması lazım olan ən vacib obyektlərdən biridir. Muzeydəki ziyarət kitabına bir şey yazmaq və əvvəl gələnlərin yazılarını oxumaq turistlər üçün olduqca maraqlıdır.

“Baku Old Town” kimi tanınan İçərişəhər, şəhərin əsas turistik ziyarət nöqtəsidir. 2000-ci ildə YUNESKO-nun Dünya İrsi Siyahısına daxil olan bölgə, şəhər içərisində əlavə bir şəhər olaraq adlandırılır və qapı arxasına girəndə turistlərin özlərini orta əsrlərdə hiss edəcəyi xüsusi bir yer olduğu vurğulanır.

Bölgə 1985-ci ildə dövlətin mühüm tarixi və memarlıq quruluşlarından biri kimi mühafizə altına alınmışdır. Bura 8-10 metr hündürlükdə və 3,5 metr qalınlığında qala divarları ilə əhatə olunmuş və 22 hektardan çox böyük bir əraziyə sahibdir.

Qalanın küçələri çox dar olduğundan şəhər mühasirəyə alındıqda düşmənlər əsgərlərinin atları ilə küçələrə girməsinin qarşısı alındı. Bu, şəhəri qorumağı asanlaşdırdı. Bölgə İpək Yolu üzərində yerləşdiyindən qala daxilində çox sayda yaşayış yeri və bu bölgədə XVIII-ci əsrə aid iki mühüm xəzinənin tapılması böl-

gənin ticarət baxımından nə qədər əhəmiyyətli olduğunu göstərir.

Şəhərin mərkəzində yerləşən İçərişəhər, Bakı tarixinin ən vacib və ən zəngin dayanacaqlarından biridir. Buranı ziyarət etdikdə turistlər, eyni zamanda Bakının ən vacib tarixi yerlərini ziyarət etmək fürsəti əldə edir. Bölgədəki hər cür kafe və restoran turistlərin xoş vaxt keçirməyi üçün möhtəşəm seçimdir.

Bakı səyahətində istifadə ediləcək kart və biletlər

BakuCard turistlər üçün Bakı Metropoliteni, Baku Bus xətləri və Baku Airport Express-ə pulsuz nəqliyyat təklif edir. Məsələn, Bakı şəhər turu kart sahiblərinə 50% endirimlə təklif olunur. Bundan əlavə, bir çox kafe, bar və ticarət mərkəzində kart sahiblərini əhəmiyyətli endirimlər gözləyir.

Qalma müddəti və səyahət planına bağlı olaraq 3 fərqli kart növündən birini alaraq turistlər səyahətini daha qənaətcil edə bilirlər. Üstəlik, turistlərin şəhərdə kartı ala biləcəyi bir çox məntəqənin olması onlar üçün böyük bir rahatlıq təqdim edir.

GoBakuCard, şəhər turu zamanı pul qazanmaq üçün turistlərin istifadə edə biləcəyi başqa bir kartdır. Bu kart, ən populyar yerlərdə endirimlər, muzeylərə endirimli və ya pulsuz giriş, BakuCard kimi turlara endirimlər kimi böyük üstünlüklər təqdim edir. Bu bileti alarkən turistlər özlərinə ən uyğun bileti seçməlidirlər.

Tarix və mədəniyyət abidələri turizmin inkişafına təsir göstərən və turistləri ölkəyə cəlb edən vacib amillərdir. Çünki hər hansı bir ölkəyə səyahət edən turist, bu ölkənin tarixini əks etdirən tarixi, maddi və mədəni nümunələri ilə maraqlanır. Beləliklə, turizm, öz növbəsində, ölkənin mədəni irsinin dünyaya çatdırılmasında mühüm rol oynayır.

Qədim yaşayış məskənləri və abidələri olan Azərbaycanda digər turizm növləri ilə yanaşı mədəni turizmin inkişafına da xüsusi diqqət yetirilir. 2008-ci ildə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən yenidən qurulan Qala Arxeoloji Etnoqrafiya Muzey Kompleksi hazırda minlərlə yerli və xarici turistin populyar turizm mərkəzidir.

2010-2014, 2018-2019-cu illər üçün Dövlət Turizm İnkişaf Proqramında cari ilin aprel ayında Prezident tərəfindən təsdiq edilmiş tarixi, memarlıq və mədəni qoruqların ərazisində müasir turizm infrastrukturunun yaradılmasına böyük diqqət yetirilmişdir. Bu və bu cür layihələr, demək olar ki, hər il nəzərdən keçirilir. Təəssüflər olsun ki, 2020-2021-ci illərdə turizm sektoruna koronavirus infeksiyasının yayılması kəskin təsir göstərmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdullayeva F.A. “Mədəniyyət”, məqalə Bakı, 2010, s.10.
2. Bilalov B.A. “Turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi”. Bakı, Maarif, 2016, 366 səh.
3. Əlirzayev Ə.A. “Turizmin inkişafının sosial-iqtisadi problemləri”. Bakı, Qanun, 2016, 300 s.
4. İ. Hüseynov, N. Əfəndiyeva. Turizmin əsasları. Bakı, Mars-Print nəşriyyatı, 2007, 442 səh.
5. <https://medeniyyet.az/page/news/12872/Medeni-irs-ve-turizm.html> – Mədəni irsimiz 2020.
6. <https://unec.edu.az/application/uploads/2015/02/turizmin-yasaslary-15-.pdf> – Turizm infrastrukturu 2020.
7. WTO “Agenda 21 for the Travel and tourism industry” 2020.
8. www.mct.gov.az – Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin internet sahifəsi.
9. www.oralar.az – Yerli və xarici turizmlə bağlı turizm portalı.
10. www.unwto.org – Ümumdünya Turizm Təşkilatının internet sahifəsi.
11. www.wikipedia.org – Qlobal elektron ensiklopediya.

Айнур Алекперова

Роль Архитектурных Памятников Баку В Туристической Инфраструктуре Азербайджана

Резюме: Азербайджан - страна с очень высоким туристическим потенциалом с ее Кавказскими горами, равнинами, реками, озерами, 825 км Каспийским побережьем, богатыми минеральными водами, множеством климатических типов и богатыми историческими достопримечательностями, архитектурными памятниками. Наличие 9 из 11 типов климатических зон в разных регионах обеспечивает разнообразие туристической деятельности в Азербайджане.

Автомобильные дороги из столицы Баку в различные регионы образуют туристические маршруты и используются во внутренних турах. Архитектурные памятники Баку были отреставрированы на современном уровне от прошлого к настоящему, а изменение маршрута во внутренних туристических пакетах направлено на экономию времени, ради удобства для туристов.

Как известно, основная цель исследования - подчеркнуть роль памятников архитектуры в туристическом потенциале. С помощью этого инструмента наша страна привлекла интерес многих иностранных туристов. По этой причине в каждый из туристических пакетов входит экскурсия по историческим и архитектурным памятникам. В связи с этим тема требует нового исследования, приобретающего актуальность в современную эпоху.

Ключевые слова: туристический потенциал, памятники архитектуры, развитие туризма, культурное наследие, инфраструктура.

Aynur Alekberova

The role of Baku architectural monuments in the tourism infrastructure of Azerbaijan

Summary: Azerbaijan is a country with a very high tourism potential with its Caucasus mountains, plains, rivers, lakes, 825 km of Caspian Sea, rich mineral waters, many climatic types and rich historical treasures, architectural monuments. The presence of 9 out of 11 climate types in different regions of the world in Azerbaijan ensures the diversity of tourism activities.

In Azerbaijan, roads from the capital Baku to various tourist areas (architectural monuments) form routes of tourist value and are used in domestic tours. The architectural monuments of Baku have been renovated to a modern level from the past to the present, and the change of route in domestic tour packages aims to save time by creating convenience for tourists.

As it is known, the main focus of the research is to emphasize the role of architectural monuments in the tourism potential. With this tool, our country has attracted the interest of many foreign tourists. For this reason, it is no coincidence that each of the tourist packages includes a tour of historical and architectural monuments. In this regard, the topic requires a new study, gaining relevance for the modern era.

Key words: tourism potential, architectural monuments, tourism development, cultural heritage, infrastructure

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 20. 10. 2021

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı: kulturaologiya elmləri doktoru, dosent İlqar Hüseynov